

KOMENTARZ ŹRÓDŁOWY /SKRÓCONY/

Uwagi wstępne

Niniejszy komentarz dotyczy wyłącznie partii orkiestry (partia solowa jest omówiona w komentarzach do *Fantazji* w wersjach na jeden fortepian i z drugim fortepianem). Przedstawia zasady redagowania tekstu nutowego i omawia ważniejsze rozbieżności pomiędzy źródłami, ponadto sygnalizuje najistotniejsze zmiany wprowadzone w drukowanych partyturach *Fantazji* (żadna z nich nie była opublikowana za życia Chopina).

Dokładną charakterystykę wszystkich źródeł, ich filiację, szczegółowe zestawienie występujących między nimi różnic, a także reprodukcje ich charakterystycznych fragmentów zawiera oddzielnie wydany *Komentarz źródłowy*.

Skróty: t. – takt, takty. Znak → symbolizuje powiązanie źródeł, należy go czytać jako „i oparte na nim”.

Chopinowskie partytury

Redagowanie partytur Chopinowskich utworów z orkiestrą (a także *Tria* op. 8) napotyka na pewne szczególne problemy. Zgodnie z częstym w tej epoce zwyczajem publikowano jedynie partie poszczególnych instrumentów (tzw. głosy). Świadomy tej sytuacji, Chopin prawdopodobnie zadawała się partyturami o częściowo roboczym charakterze, a ewentualne ostatnie retusze (w tym dokładniejsze oznaczenia wykonawcze) wpisywał jedynie do głosów. Jest przy tym niemal pewne, że zarówno sporządzenie głosów, jak i przynajmniej część rutynowych uzupełnień (np. oznaczeń wykonawczych) powierzał wprawionym w tej materii kolegom („Nidecki [...] przeglądał i poprawiał orkiestrowe głosy”) lub zawodowym kopistom. Sprzyjało to powstawaniu licznych niedokładności i niekonsekwencji, a także poważniejszych błędów, których identyfikacja nie zawsze jest łatwa.

Fantazja na tematy polskie A op. 13

Tematy *Fantazji*

„Już miesiąc zeszedł” to pierwsze słowa sielanki *Laura i Filon*, w czasach Chopina powszechnie znanej i lubianej** (była ulubioną pieśnią matki Chopina). Choć autor melodii pozostaje nieznan, nie jest ona jednak „wytworem ludu. Jej struktura muzyczna, zwłaszcza metryczna (metrum 6/8) jest zgoła sprzeczna z właściwościami polskiej melodyki”.

Thème de Charles Kurpiński to „fragment *Elegii na śmierć Tadeusza Kościuszki* K. Kurpińskiego; nie wiadomo, czy chodzi o harmonizację melodii ludowej, czy też o wybitnie udaną stylizację”.

Nazwa „Kujawiak” mogła w czasach Chopina oznaczać po prostu tańiec z Kujaw****; nie należy jej utożsamiać z późniejszą nazwą najspokojniejszego z rodziny 3 trójmiarowych tańców, obejmującej także mazurę i oberka (por. *Komentarze wykonawcze* do obu tomów *Mazurków*, 4 **A IV** i 25 **B I**). Sam Chopin w jednym z listów określił ten finał – zgodnie z jego charakterem – mianem mazura (patrz cytaty o *Fantazji*... przed tekstem nutowym).

* Z listu F. Chopina do rodziny, Wiedeń, 12 VIII 1829; chodziło o *Wariacje B* op. 2 lub *Krakowiaka* op. 14.

** Kazimierz Brodziński w napisanej w 1827 r. przedmowie do *Dzieł Franciszka Karpińskiego* (Warszawa 1830) pisze: „Któż nie umie na pamięć [...] najpiękniejszej z jego sielanek *Laura i Filon*, która mimo swojej długości, dawniej w każdym niemal domu śpiewaną była”.

*** Jadwiga Sobieska *Problem cytatu u Chopina*, „Muzyka” 1959, nr 4.

**** Mieczysław Tomaszewski *Chopin. Człowiek, dzieło, rezonans*, Poznań 1998.

***** Oskar Kolberg napisał o finałowym temacie *Fantazji*: „Chopin [...] dał nadpis Kujawiak, bo go na Kujawach u Wodzińskich słyszał (ludowy)” (*Korespondencja*, t. III, Wrocław-Poznań 1969, uwagi do pracy Karasowskiego).

Źródła

As Autograf szkicowy (Bibliotheca Bodmeriana, Genewa), zawierający początkowy fragment partytury (t. 1-20), fragment partii fortepianu wraz ze szkicem towarzyszenia harmonicznego (t. 34-35) i szkic schematu harmonicznego t. 39-44.

[P], **[G]**, **[A]** – nie zachował się żaden kompletny rękopis *Fantazji*. Jeśli przyjąć, że Chopin zapisał i przygotował utwór do druku w sposób nie odbiegający znacząco od innych kompozycji z orkiestrą, można przypuszczać, że istniały przynajmniej 3 rękopisy:

[P] – autograf partytury, prawdopodobnie o mniej lub bardziej roboczym charakterze, jednak na tyle wykończony, by stanowić podstawę do sporządzenia głosów;

[G] – głosy sporządzone na podstawie **[P]** i prawdopodobnie poprawione i uzupełnione przed oddaniem do druku; zakres autentyczności tych zmian jest niemożliwy do ustalenia wskutek zbyt małej liczby zachowanych źródeł; w *Fantazji* – w przeciwieństwie do wydanego niemal równocześnie *Krakowiaka* op. 14 – w zasadzie zrealizowano postulat niedosłego pierwszego paryskiego wydawcy tych utworów, Aristide’a Farrenc: „[kompozytor] ma [...] sola instrumentów dętych oznaczyć małymi nutkami w głosach orkiestrowych kwartetu, aby można było jego dzieła wykonać z podwójnym kwartetem i kontrabasem”.

[A] – autograf-czystopis partii fortepianu (wersji na jeden fortepian).

Wf Pierwsze wydanie francuskie wersji na jeden fortepian, M. Schlesinger (M.S.1574), Paryż IV 1834, oparte na **[A]**. Zachowały się dwa różne nakłady **Wf**, oba korygowane z udziałem Chopina.

GWf Głosy orkiestrowe dołączane do **Wf**, oparte przypuszczalnie na **[G]**. Redakcja WN miała do dyspozycji jedynie głosy instrumentów dętych drewnianych.

Wn Pierwsze wydanie niemieckie wersji na jeden fortepian, Fr. Kistner (1033.1034), Lipsk VII 1834, oparte na poprawionej przez Chopina odbitce korektorskiej **Wf**. Prawdopodobne jest także dokonanie przez Chopina niewielkich poprawek w druku.

GWn Głosy orkiestrowe dołączane do **Wn** (ta sama firma, numer 1034), najprawdopodobniej oparte na odbitce korektorskiej **GWf** i zadiustrowane. Nic nie wskazuje na bezpośredni udział Chopina w przygotowaniu **GWn**.

Wa Pierwsze wydanie angielskie wersji na jeden fortepian, Wessel & Co (W & Co N° 1083), Londyn IV 1834, oparte prawdopodobnie na odbitce korektorskiej **Wn1**. W trakcie druku **Wa** poddano adiustacji wydawniczej, brak zaś śladów udziału Chopina w jego przygotowaniu.

Redakcja WN nie odnalazła głosów orkiestrowych przygotowanych w wydawnictwie Wessel & Co, można więc przypuszczać, że materiał orkiestrowy – tak jak w innych utworach Chopina z orkiestrą – nie był przez wydawcę angielskiego drukowany.

PBH Pierwsze wydanie partytury w ramach wydania dzieł wszystkich Chopina (*Erste kritisch durchgesehene Gesamtausgabe*), Breitkopf & Härtel (C XII 3), Lipsk 1880. Dokonano w nim licznych adiustacji porządkujących oznaczenia dynamiczne i artykulacyjne, poprawiono niektóre błędy.

PS Wydanie partytury *Fantazji* pod redakcją K. Sikorskiego w ramach edycji dzieł wszystkich F. Chopina, Instytut Fryderyka Chopina i Polskie Wydawnictwo Muzyczne (PWM-3732), Warszawa-Kraków 1961. Oparto je na **PBH**, wprowadzając szereg dowolnych zmian.

Zasady redagowania tekstu nutowego partii orkiestry Opiaramy się na **GWn**, jedynym kompletnym źródle materiału orkiestrowego, porównanym z **GWf** i autentyczną wersją na jeden fortepian. Porządkujemy oznaczenia dynamiczne i artykulacyjne:

— biorąc pod uwagę czytelność poszczególnych partii i sens muzyczny całości, ujednocimamy oznaczenia w ramach grup instrumentów oraz w taktach analogicznych;

* Z listu Aristide’a Farrenc do Fryderyka Kistnera w Lipsku, Paryż, 4 maja 1832.

— możliwe niedokładności łukowania partii smyczkowych korygujemy uwzględniając sens muzyczny i frazowanie całości, w tym przede wszystkim partii fortepianu solowego, oraz – w pewnym zakresie – potencjalną zgodność z praktycznym smyczkowaniem;

— ze względu na bardzo małe odstępstwa między nutami w **GWn** zakres obowiązywania znaków $\leftarrow$ i $\rightarrow$ musi być każdorazowo ustalany na podstawie kontekstu muzycznego; widełki *diminuendo* można też odczytywać jako akcenty (krótkie lub długie).

Występujące w oryginalnej partyturze partie klarnetów A i trąbek D transponujemy do najczęściej dziś stosowanego stroju B; podobnie, partie rogów A transponujemy do stroju F.

Partia fortepianu pochodzi z tomu 32 **B VII** (wersja z drugim fortepianem). Pominięto palcowanie i elementy notacji pochodzące od redakcji, a nie mające wpływu na relacje brzmieniowe partii solowej i orkiestry (nawiasy, drobniejsze warianty).

Air „Już miesiąc zeszedł”

s. 18 t. 84-87 i 91-92 Cor. I. Wersja podana w tekście głównym pochodzi z **GWn**. Nie budzi ona żadnych zastrzeżeń muzycznych, jednak na waltorniach w stroju F może być trudna do wykonania w dynamice *p* lub *pp* (Chopin użył rogów A). Dlatego – idąc za rozwiązaniem przyjętym w **PS** – proponujemy ułatwienie podane jako wariant.

s. 19 t. 90 Vc. W 1. połowie taktu wartości rytmiczne obu nut zostały w **PBH** zamienione, zapewne w celu uzgodnienia z rytmem niższych nut partii fortepianu. Omyłkowego umieszczenia w **GWn** chorągiewki ósemkowej przy *cis*¹ zamiast przy *h*, a tym samym prawidłowości wersji **PBH** nie można wykluczyć, jednak wersja **GWn** jest również możliwa i jako taką pozostawiamy ją bez zmian.

t. 91 Vni I i Vle. W 2. połowie taktu **GWn** mają dwudźwięki: *h-gis*¹ w skrzypcach i *h-e*¹ w altówkach. Obecność dodatkowych nut, dublujących te same dźwięki w partiach Vle i Vni II, nie ma tu żadnej racji muzycznej i jest prawdopodobnie rezultatem nieporozumienia w odczytaniu [**P**] lub [**G**], w których mogły być jakieś poprawki.

t. 93-94 Vni II. **GWn** mają błędnie *e*¹ na ostatniej ósemce t. 93 i *d*¹ na 1. ósemce t. 94.

Thème de Charles Kurpiński

s. 25 t. 149 Fl. I., Ob., Cl. I. **GWf** mają błędnie *c*.

s. 28 t. 188 Vc., Cb. W **GWn** motyw 4 powtarzanych nut grają kontrabasy, a półnutę – wiolonczele. Jest to niemal na pewno pomyłka – por. analogiczny t. 182. Podobnego chwytu użył Chopin kilkakrotnie także w innych utworach, np. w *Krakowiaku* op. 14, t. 60-63 i 398-401 (w tym ostatnim miejscu, w wydaniach błędnie zamieniono obie partie).

s. 29 t. 199 Fg. I. Jako 4. ósemkę **GWn** mają błędnie *a*. W **GWf** tekst jest prawidłowy.

t. 200 Vc. i Cb. Łuk – najprawdopodobniej omyłkowo – obejmuje w **GWn** nie ósemkowy motyw w 2. połowie taktu, lecz obie nuty *e*. W **PBH** uznano ten łuk za przetrzymujący i zastąpiono oba *e* jednym o wartości ćwierćnoty z kropką.

s. 32 t. 238 Vni II. W 2. połowie taktu **GWn** mają błędnie rytm .

Kujawiak

s. 33 t. 248 Fg. I. W **GWf** długość pauzy od tego taktu do wejścia fleatów w t. 309 określono na 16 zamiast 61 taktów. W **GWn** błąd sprostowano.

s. 43 t. 403 Cor. **GWn** mają półnutę *h-h*¹ (brzmiące *e-e*¹). Jest to najprawdopodobniej pomyłka, gdyż zarówno fortepian, jak i wszystkie pozostałe instrumenty orkiestry wykonują tu wyłącznie nuty *a*. Najprawdopodobniej na etapie przepisywania głosów z partytury pomyłono partię rogów z partią trąbek, w poprzednich taktach identyczną w pisowni.

Jan Ekier
Paweł Kamiński

KOMENTARZ WYKONAWCZY

Głosy orkiestrowe dostępne do wypożyczenia w Bibliotece Materiałów Orkiestrowych PWM, ul. Fredry 8, 00-097 Warszawa, tel. 022-635-3550, fax 022-826-9780, www.pwm.com.pl, e-mail: bmo@pwm.com.pl

Uwagi dotyczące tekstu nutowego

Dodatki redakcyjne ujmowane są w nawiasy kwadratowe [ ].

Akcenty długie oznaczają akcent o charakterze przede wszystkim wyrazowym, w którym część akcentowana trwa na ogół nieco dłużej niż w zwykłym akcencie (przy krótszych wartościach rytmicznych obejmuje czasem dwie lub trzy nuty), a spadek natężenia dźwięku jest łagodniejszy.

Generalne problemy interpretacji dzieł Chopina zostaną omówione w osobnym tomie pt. *Wstęp do Wydania Narodowego*, w części zatytułowanej *Zagadnienia wykonawcze*.

Skrót: t. – takt, takty.

Fantazja na tematy polskie A op. 13

- s. 16 t. 56-81 Rytm zmian harmoniczych oraz rysunek akompaniamentu partii fortepianu, podkreślone autentycznym łukowaniem i pedalizacją, wyznaczają odmienny od zapisanego układ taktów, w którym kreski taktowe wypadają w połowie drukowanych taktów (por. uwagę o tematach *Fantazji w Komentarzu źródłowym*):

Redakcja zaleca wykonawcom taki sposób słyszenia tematu.

- s. 18 t. 84-92 Cor. I. Wersja podana w odsyłaczu jest proponowanym przez redakcję ułatwieniem na wypadek trudności w uzyskaniu miękkiego *p* na tak wysokiej nucie.

Jan Ekier
Paweł Kamiński